

Batı Kültürünün Kökleri

Charles Le Gai Eaton

Ter. M. Cüneyt Kaya

Yaklaşık elli yıl önce iki büyük ordu, General Montgomery kumandasındaki İngilizler ile General Rommel kumandası altındaki Almanlar, Mısır-Libya sınırındaki çölde karşı karşıya geldi. Vuku'u kesin olan savaşa hazırlığa başlamak gerektiğini bilen Montgomery, karavanında oturmuş hasmının fotoğrafına bakıyor ve Rommel'in hayatı, düşünceleri ve davranışları hakkında bulabildiği her şeyi okuyordu. Fotoğrafa bakarken bu yüzü okumaya, altında ne tür bir zihnin yattığını ve hangi düşüncelerin bu zihni meşgul edebileceğini anlamaya çalışıyordu. Kısacası o, tüm mücadelelerin temel kurallarından birini takip ediyordu: 'Düşmanını bil'-Onu bil, onu incele, onu anlamaya gayret et.

Modern Batı'yı İslâm'ın ve İslâm ümmetinin düşmanı olarak tasvir etmek belki bir parça aşırı görülebilir. Pekâlâ, öyleyse rakip veya yarışçı olduğunu söyleyelim. Fakat hangi kelimeyi seçersek seçelim hakikat şu ki, bir tarafta Avrupa ve Amerika'nın seküler dünyası ile diğer tarafta sessiz sakin -keşke sadece sessiz sakin olsa- bizim Dârü'l-İslâm olarak isimlendirdiğimiz dinî saha arasında bir yüzleşme var. Bu durum, sömürgeciliğin iki yüzyılı boyunca gizli olarak kalsa da yeni bir şey değil. Bu, tarihin kaçınılmaz bir hakikatiydi ve bugün de hâlâ böyle. Özel bir konumu olan Budizm'i bir kenara bırakırsak tüm dünyayı kapsayan cihanşümûl bir misyona sahip ve bütün insanlığın Tanrı vergisi 'tek gerçek iman'ın gökkubbesi altında bir araya getirilebileceği ümidini taşıyan sadece iki din var: Hristiyanlık ve İslâm. Sadece bir şey değişti: İslâm bugün Batı Hristiyan âlemiyle değil, Batı sekülerizmi, bilinemezlik (agnostisizm) ve ıslah olunmaz dünyaperestlik ile karşı karşıya. Hristiyan âleminin başarısız olduğu yerde onun yerini alan medeniyet, ne-redeyse tam bir başarı ve gezegenin tam bir hâkimiyetine ulaşmıştır.

Eskiden bu yüzleşme farkında olmadıkları kadar fazla ortak yanları bulunan inançlı kimseler arasındaydı. Her şeye kâdir, görünmeyen bir Tanrı'ya ibadeti paylaşma şeklindeki bu benzerlik fazla sürmedi. Uçurum son derece genişledi ve karşılıklı anlayış çok daha zorlaştı. Tanrı'nın aşkın gerçekliğinin, kendisine bildirilen en karşı koyulmaz hakikat olduğuna inanan kişi, inançsızlığıyla anlayamaz veya onun faydasızlığını tasavvur dahi edemez. İnançsız bir kişi de, istediği kadar uğraşsın, asla iman tecrübesinin ne olduğunu tahmin edemez. Zira onun muhayyilesi bu garip, öte dünyaya ait fenomen karşısında şaşırıp kalmıştır.

Bununla beraber şayet müslümanlar, böyle bir durumda etkili bir şekilde hareket etmek ve bu durumu açık ve nesnel olarak görmek niyetindeyse neyle

* *Islamica*, 2/4, Spring 1998, s. 11-19.

** Charles Gai Eaton, şu anda Londra'daki İslâmî Kültür Merkezi'nin danışmanıdır. İsviçre'de doğdu ve Charterhouse ve Cambridge'deki King's College'de eğitim gördü. Hindistan, Afrika ve Karayipler'de çalıştığı İngiliz Diplomatik Servisi'ne katılmadan önce uzun yıllar Jamaica ve 1951'de İslâm'ı kabul ettiği Mısır'da öğretmen ve gazeteci olarak görev yaptı. Kitapları arasında, meşhur olan *King of the Castle* (1977) ve *Islam and the Destiny of Man* (1985) bulunmakta olup çok sayıda makale yayınlamıştır.

yüz yüze olduklarını anlamak zorundalar. Tecrübelerime göre Batı'da dahi yaşasa, müslümanlar, düşmanın ya da karşı karşıya oldukları tehlikenin gerçek tabiatı hakkında çok az bilgiye sahipler. Eminim ki, İngiltere'deki müslüman göçmenlerin çoğu, hâlâ etraflarındaki insanlardan 'hristiyan' olarak bahsetmekte ve belki de kendilerinin bir şekilde hristiyanların tehdidi altında olduklarını düşünmekte. Tabii ki bu 'Hristiyanlığı' nasıl tarif ettiğinize bağlı ve İngilizlerin çoğu, bazı resmî belgelerde dinlerinin adı sorulduğunda kuşkusuz 'İngiliz Kilisesi' veya 'Roma Katolik' yazacaklardır. Fakat şunu söyleyeyim, gerçekten çok sayıda insanı tanıdığım ve çok sayıda insanla tanıştığım uzun bir hayat süresince, son yıllarda hristiyan topluluklara İslâm hakkında ders verinceye kadar, emin ve inançlı hiçbir hristiyanla tanışmadım. Müslümanlara yönelik tehdit daha çok rakip bir dinî inançtan değil, aksine dünyanın, iman armağanını kaybetmiş ve dahası onu nerede arayacağını bilmeyen kesimindedir. Uygulamada bu, geçmişte Hristiyanlık tarafından temsil edilen tehditten daha tehlikeli, daha kurnaz ve daha hâin bir tehdittir, çünkü bu tehdit yüreklerimizdeki hâine başvurmakta, birisi de şöyle fısıldamaktadır: 'Nasıl emin olabilirsin? Bu duyular dünyasının ötesinde herhangi bir şeyin olduğuna nasıl emin olabilirsin? Görünmeyen, duyulmayan, hissedilmeyen bir şeye nasıl inanabilirsin?'

Dahası bu tehlike, inançsızların dünyevî başarıları sebebiyle çok daha büyüktür. Genelde müslümanlar yaygın bir şekilde ifade edilen 'Üçüncü Dünya'daki halkların çoğu gibi Batı'ya karşı karışık, kararsız bir tutuma sahipler. Bir yanda tarihte sömürgeciliğin, şimdi ise Batı hegemonyasının vahşî gerçekliğinin sebep olduğu acı ve kızgınlık, diğer yanda ise hayranlık ve kıskançlık duyguları bulunmaktadır. Başarılı bir güç karşısında korku ve saygı duymaya yatkınlık, insan tabiatında olan bir şeydir ve Batı'nın hâkim gücü de inkâr edilemez. Bu güç kısmen endüstriyel kudret ve teknolojik ehliyetten çıkmaktaysa da, en çok hayran olunan şey Batı'nın iktidarındır.

Bununla beraber, bu tür kurumsal hünere olan hayranlık basiretle hafifletilmelidir. Hiçbir ırk, halk ve insan topluluğu her konuda iyi olamaz. Dünyadaki hayatımızın tabiatı bu şekildedir. Binâenaleyh bu her zaman bir üstünlük meselesidir. Şayet biz bu hayatın sadece birkaç alanında başarılı olabiliyorsak, bir tercihin yapılması gerekmektedir. Hangi alanlar daha önemlidir? Bir alanda becerikli olan kişi muhtemelen diğer alanda yetersizdir. Son derece kısıtlı varlıklar olduğumuzdan hayatımızın bir tarafını mümkün olduğu oranda geliştirmeye çalışırsak bu, genellikle şahsiyetin diğer alanlarının zararına olur. Eğer Batı insanının göze aldığı gibi sen de Tanrı'ya sırtını dönmeyi göze aldınsa (evrensel bir kullanım olduğundan 'Allah' yerine 'Tanrı'yı kullanıyorum), eğer tüm enerji ve kabiliyetini bu dünyanın işlerine ve bu işleri yerine getirmede başarılı olmaya hasretmeyi, öneme sahip diğer bütün herşeyi ihmal etmeyi göze aldınsa, ihtimal ki gerçekten çok başarılı birisi olacaktır. Hayatındaki uyanan her hareketi, para kazanma, daha fazla para kazanma ve daha da fazla para kazanma yolları tasarlamaya vakfettiğinde sonunda bir milyoner dahi olabilirsin. Şüphesiz mesele, manevî fakirleşmenin ve kör bir hırs yüzünden açlıklar, midelerini doldurmaya yetmenin ötesinde sürmeyen hayvanların seviyesinin altına gömülmenin bedelini ödemeyi göze alıp almadığıdır.

Basit iki örnek vereyim. Müslümanlar olarak günlük namazlarımız bizim günlük işlerimizi kesintiye uğratmaktadır. Batı'daki başarılı bir işadamı veya dev-

let memuru asla gün boyunca dikkatini ibadet ya da bu tür herhangi bir şey için dağıtmaya uğraşamaz. O, [böyle bir durumda] söylendiği gibi [herhangi bir şey] kazanamamış olur. Pekâlâ, seçimini yaparsın, hayatlarımız tercihlerin kontrolü altındadır. İkinci olarak, Batı'da iş hayatı ile özel hayat ya da şahsî ilişkiler arasında tam bir ayrılık bulunmaktadır. Geleneksel iş yönetim tarzı -nazik selamlamalar, dostça sorular, kahve veya çay ikramı- Batılı bakış açısına göre zaman kaybıdır. Batılılar iş yapmak için biraraya geldiklerinde, insanlıklarını arkalarında bırakırlar ve bir gözleri saatlerindedir. Bu işi mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırmak zorundadırlar. Tanrı'nın katında insanların tanışmaları çok büyük bir şey olsa da onlar insan olarak buluşmazlar. Hayır, onlar sadece bir anlaşma yapmak için gelmiş birer meslek sahibi olarak buluşur, bir araya gelirler. Resmî maskelerini giyerler. Anlaşma yapıldı mı herhangi gerçek bir buluşma olmamış gibi ayrılırlar. Bu da iktidar için ödenmiş bedelin bir parçasıdır. Birtakım kısa başarılar uğruna insanlığımızı ortadan kaldırmayı gerçekten istiyor muyuz?

Bana şunun sorulacağından hiç şüphem yok: Siz Batı'yla mukayesesinde İslâm dünyasının daima geri kalmış durumda olacağını mı ifade ediyorsunuz? Evet, gerçekçi birisi olarak buna inanıyorum. Gerçekçi terimlerle biz, olmasını istediğimiz şekliyle değil, bulunduğu şekliyle bu dünyada yaşamak zorundayız. Fakat müslümanlar madem ki 'geri kalmış' olarak düşünülme gibi bir korkuyu açığa vuruyorlar, bu bağlamda ortaya atmak zorunda olduğum bir soru var: Diğerleri faciaya doğru aceleyle giderken geri kalmışlığın nesi yanlış? 'Geri kalmış' olduğu halde, aynı yaşta hasta ve ölmek üzere olan birisiyle karşılaştırıldığında sağlıklı yaşlı bir adam daha iyi durumda değil midir? Hepimiz ölmek mecburiyetindeyiz, ancak mezkûr akibete doğru koşmaya ihtiyacımız yok.

Buna rağmen, bu güçlü ve bizim bakış açımıza göre tehditkâr ve istilâci kültürün kökleri hakkında tartışmaya devam etmeden önce üzerinde durulması gereken bir husus daha var. Bu gücü abartma! Sömürgecilik tarihçileri tarafından ifade edildiğine göre Maxim tüfeği (ilk makineli tüfek) icad edilene kadar geçen yüzyılın ortalarında İngiliz İmparatorluğu güçten ziyade blöfle ayakta tutulmuştur. Beyaz adam köşeye sıkıştırıldığı durumlarda 'yerli' topluluklarını, elinde sopadan başka bir şey olmadığı halde, belki de kendisinin yüksek ırkî kendine güveni sayesinde zaptetmiştir. O, kendisine saldırmaya cesaret edebileceklerine inanmıyordu ve onlar da saldırmadılar. Kendine güven püf noktasıdır ve gerçekte bunun müslümanların, İslâm'ın ilk yüzyıllarındaki benzeri görülmemiş başarılarının da püf noktası olduğu söylenebilir. Bu özelliğin eksikliği, bugün müslümanların en büyük zayıflığı olarak görülebilir. Kendine güvenin gücü üzerinde önemle durmak imkansız olabilir. Bütün bunlardan sonra şu İngiltere'ye, şu küçük, önemsiz, kıyıda uzak, ancak buna rağmen dünyanın yarısını istila eden ve hâkimiyeti altına alan adanın sakinlerine bir bakın. Bu, devin cücelere boyun eğdirmesi değil, aksine bir cücenin devleri kendisine boyun eğmeleri konusunda ikna etmesiydi.

İngiltere'deki gazeteler bir kaç sene önce gizemli şartlar altında ölen Robert Maxwell adındaki bir işadamının haberleriyle doluydu. Bu adam bankalardan, teklif ettiği herhangi gerçek bir teminat olmaksızın bir milyon pounddan fazla borç aldı. Bunu nasıl yaptı? Çok ince bir blöf ve karşı konulmaz kendine güveni sayesinde. Kurnazdı, kendinden şüpheden bütünüyle kurtulmuş olduğundan sert bankerler onun sözlerinden şüphelenememişlerdi.

Müslümanların kendine güven eksikliği tamamıyla sömürgecilik tecrübesine dayanıyor olabilir, ancak bu durumun hâlâ temelde, Batı'nın kendi değer biç-

mini kabul ettirme konusunda müslümanlara blöf yapması ve kendi zayıflık ve hücumu açık oluşunu gizlemeyi başarması sebebiyle devam ettiğini düşünüyorum. Bana öyle geliyor ki 1970'lerin başlarındaki sözde 'petrol krizleri' bu husus için örnek olarak gösterilebilir. Petrol üreticileri, özellikle de Suudiler, Batılı dünya üzerinde boğucu bir hâkimiyete ulaşmışlardı; kendi yararları ve Ümmetin yararı için kullanabilecekleri çok büyük bir güce sahiptiler. [Ancak] bu gücü akıllıca ve etkili bir şekilde kullanmalarını sağlayacak kendine güvenden mahrumdular. Aynı zamanda güçlüyü gücünü son noktasına kadar kullanması hususunda teşvik eden cesaret ruhundan da mahrumdular. Bu fırsat kaçırıldı ve belki de bir daha hiç gelmeyecek.

Müslüman kişilerle Batı hâkimiyetinin tabiatı hakkında konuştuğumda temel amaçlarımdan birisi de onları bu gücün gayet zayıf kuruluşlara dayandığına ikna etmektir. Her ne olursa olsun, müslümanların kesin olarak ne ile karşı karşıya olduklarını, kendilerini neyin tehdit ettiğini anlamaları son derece önemlidir.

Batı kültürünün kökleri son derece karışık ve anlaşılması güçtür. Belki de bu, müslümanların anlaması gereken ilk şeydir. Müslüman kültür ve medeniyetin kökleri ise berrak ve basittir. Onların tek bir kaynakları vardır ki o da, Peygamberin (s.a.s.) sünnetiyle kaynaşmış ve bu sebeple de kolayca tanınan Vahiydir. Batı medeniyetinin kökleri ise farklı ülkelerde, farklı kültürlerde ve farklı tarihî süreçlerde bulunmaktadır.

Kaçınılmaz olarak antik Yunan ile başlamak zorundayız. Biz yani Batı'nın çocuklarına okulda, 'Yunan mucizesi' diye tanımlanan şey hakkında bir şeyler öğretildi. Bu 'mucize', dünya üzerindeki diğer halklara benzemeyen, bize 'bâtıl inanç' olduğu söylenen şeylere sırtlarını dönen ve kendilerini akli araştırmaya ve tabiat ötesine herhangi bir yer bırakmayan, gerçekte ilahî kökeni bakımından değil de sadece duyulara konu olanı bu dünyanın temelleri olarak kabul eden felsefi spekülasyona adayarak insan aklının üstünlüğünü keşfetmiş bir halk tarafından ortaya konulmuş bir şeydi. Diğer bir deyişle Yunanlılar, bize söylendiğine göre, zamanlarındaki diğer halklardan ileriydiler ve karanlık çağda bir meşaleydiler.

Konudan kısa bir süre için ayrılmak gerekirse, müslümanlar olarak şunu kabul etmeliyiz ki, hiçbir insan topluluğu kendilerine Hakikati getiren bir Peygamber olmaksızın kendi hallerine terkedilmemiştir. Bundan dolayı temelde kelimenin tam anlamıyla ulaşabilecekleri Hakikati yansıtan bir dine sahip olmayan hiçbir insan yoktur. Yunan kültürünün kökleri gözden uzakta bulunmaktadır, fakat bu durumun, Yunanistan'ın insanlık tarihinde önemli bir rol oynadığı dönemde Yunan dini putperestlikle yozlaştığı için kolayca anlaşılabilirliğini düşünüyorum. Bu yine de çoğu defa olan ya da en azından geçmişte olmuş dinî yozlaşmanın bir şeklidir. Ve tabii ki bu, son Vahiy olarak İslâm'ın niçin putperestliğin tüm kalıntılarına şiddetle karşı çıktığının sebebidir. Klasik Yunan'daki putperestliğin bir özelliği de çoğunlukla birbirleriyle kavga eden oldukça çok sayıda saçma tanrının bulunmasıdır ve aklı yerinde insanların buna inanması zordur. Bu sebeple her türlü dinî veya tabiat üstü gerçeklik fikrine karşı rasyonalizmin yönetiminde bir tepki bulunmaktadır. Bu rasyonalizm, tamamına Batı'da saygı gösterilen 'mucizevi' Yunan mirasıdır. Bildiğimiz kadarıyla müslümanlar bu mirası Abbasiler döneminde keşfetmişler, ancak tek bir Vahyin içinde kökleşmiş yekpâre bir inanç ve kültür olan İslâm, Yunan geleneğinden işe yarar bulduklarını ve kendine zarar vermeden özümseyebileceklerini alabilmiş ve geri kalanını reddetmiştir. İslâm, özellikle söz-

de Yunan hikmetine dayanmış felsefî temelleri reddetti. Mamafih müslümanlar bu zehirli kupayı, Yunan mirasının son derece tahripkâr olduğu kendilerine ispatlanan hristiyanlara devretti.

Yunan'dan sonra Roma, imparatorluk Roma'sının büyük medeniyeti gelir. Yine burada antik Roma'nın dünyada gerçek bir güç olarak ortaya çıktığı dönemde Roma dini de, erken devirlerinde tarihin elinin erişemeyeceği uzaklıkta olsa da Yunan dini gibi aynı süreci takip etmiştir. Diğer bir ifadeyle tümünden bir çöküşe düşmüşlerdi ve şayet insanların dini çökerse sonunda kaçınılmaz olarak bizzat insanlar da çöker. Bundan dolayı Roma'nın hasta yüzü devam etmiş ve Batı üzerinde bu dercede hâkim bir etkiye sahip olmuştur. O derecede bir hâkimiyet ki, örneğin bir öğrenci olarak ben, kendimizi imparatorluğa ait ihtişamlı günlerimize benzer şekilde biçimlendirmek gayretinde olduğumuz büyük medeniyetin dili olduğundan Latince'yi öğrenmeye zorlandım. Bu belki de istihzâlı bir durum, şöyle ki bugün çokça kullanılan 'barbar' terimini bize sözkonusu bu Romalılar miras bırakmış olmalı. İngiliz basını sık sık müslüman yaşam tarzını 'barbar' olarak nitelemekte ve bu, çoğunlukla müslümanları sinirlendirmektedir. Bu durum bizi sinirlendirmemeli! Antik Romalıların 'barbarlar' olarak tavsif ettikleri kimseler, gerçekten değeri olan tüm hususlarda onlardan [Romalılar] daha üstün, fazilet ve hayat tarzları konusunda daha âlâdırlar ve Roma İmparatorluğu'nun belirleyici özelliği olan ve onu eninde sonunda yıkan iğrenç fesattan da kurtulmuşlardır.

Modern Batı kültürünün bazı kökleri antik Yunan ve Roma'da atılmıştır. Daha sonra Hristiyanlık, bu fesat dünyasına tadrîcen ilerleyerek nüfûz etmiş, ilk başta vahşice zulme uğrasa da, sonunda muzaffer olmuştur. Bize yağ ve suyun karışmayacağı öğretilmiştir. İşte hristiyanların, buldukları şekliyle Latin dünyasından kabul edebilecekleri hiçbir şey yoktu. Daha önce gelip geçenlerle hiçbir ortak yanı olmayan Yahudi kökenli din için yaz boz tahtasının temizlenmesi gerekiyordu ve gerçekten de silinip temizlendi. İslâm'ın içine çekilen Arab cahiliyesinin bazı unsurları vardır, ki hacc bunun açık bir örneğidir, fakat Roma cahiliyesinden hayatta kalmasına izin verilen hiç bir şey yoktur.

Daha önce ileri sürdüğüm gibi, Ortaçağların başlangıcındaki hristiyanlar ile aynı dönemdeki müslümanlar, şayet öğreti ve nasslardaki farklılıkların ötesinde böyle yapmaya dair kendilerine izin vermiş olsalar, birbirlerini herhangi bir sıkıntı olmadan anlayabilirlerdi. Hakikat şu ki, Hristiyan âlemi, o zamandaki Dârü'l-İslâm gibi tamamen dinî inancın ışığında yaşamıştır ve Tanrı'ya olan inanç tarafından idare edilen bu yapı, bu sınırlar içinde dahi yine de tabii bir zaafa sahiptir. Yahudi Filistinî'ndeki kökleriyle Hristiyanlık, bir anlamda Batı Avrupa'ya, özellikle de kuzey bölgesinin şaman gelenekleri söz konusu olduğunda giydirilmiş 'yabancı bir vücut'tur. Hristiyanlık daha önceden dünyanın bu bölgesinde öğretilen ve inanılan her şeye, geçmişten köklü bir kopuşla, karşı olmuştur. Diğer taraftan cahiliye Arapları bir anlamda, geçmişlerini reddetmektense geçmişlerindeki en iyi şeyleri uygulayarak, doğan İslâm'ın gelişine hazır dılar. Bu tabii zaafiyet ya da söylendiği gibi bu 'çatlak', biz müslümanlar Hristiyan âlemine 'zehirli kupa' olarak bahsettiğim Yunan mirasını aktardığımızda tamamiyle âşikâr hale gelmişti. Bu ise zamanı gelince 'Rönesans', 'Yeniden Doğuş' olarak bilinen, her Avrupalı çocuktan insanlık tarihinin en şanlı ve verimli olaylarından biri olduğuna inanması istenen hâdiseye yol açtı. 'Yeniden doğmuş' olan şey neydi? Tabii ki bugün hümanizm olarak isimlendirilen ve insanın ilâhî olanın üstüne yükselmesi, insanın en sonunda kesin bir

şekilde daha büyük bir Tanrı'ya ihtiyaç olmadığını anlayan küçük bir tanrı olduğu fikrine dayanan eski putperestlikti. İlk dönem Ortaçağ Hristiyan hizmetkârlık düşüncesi ile Michelangelo'nun titanik resim ve heykellerinde temsil edilen Rönesans düşüncesi arasındaki farkı abartmak zor olabilir. Hakikat şu ki bunlar, hümanistik düşüncenin Hristiyan kilisesine, daha sonra da şüphesiz Katolik kilisesine nasıl etkili bir şekilde sızdığını gösteren Roma'daki Sistine Şapeli'nde bulunabilir.

'Promethean' [Prometheus'a ait] sıfatı çoğunlukla Rönesans düşüncesine uygun düşmektedir ve Batı kültürünü anlamak istiyorsak Yunan Prometheus mitinin büyük önemi vardır. Bu, İslâmî düşünce ve müslümanın muhayyile sahasında muhtemelen asla ortaya çıkamayacak veya müsamaha edilmeyecek bir mittir. Prometheus ateş hediyesini tanrılardan ya da basitçe söylesek Tanrı'dan, Allah'tan çalmıştır. Bu yolda günahından dolayı cezalandırılrsa da insanoğluna paha biçilmez bir fayda sağlamıştır. Söz konusu mitin oldukça derin muhtevasının farkına varacaksınız. Büyük hediye, insanlık üzerinde kâdir-i mutlak olan Allah tarafından ihsan edilmemiş; ondan zorla, köklü bir meydan okuma ve belirlenmiş olan şeyi vermeyi arzu etmeyen Tanrı'ya karşı bir isyan hareketi ile alınmak zorunda kalınmıştır. Prometheus miti Rönesans düşüncesine hâkim olmuştur ve bir anlamda bugün Batı kültürüne hâkim durumdadır: Tanrı vermez, insan alır.

İlâhî olanın ve bu dünyanın tamamıyla nihayetsiz bir şekilde onu aşan Şey'e göre ikinci derecede olduğu görüşünün devre dışı bırakılması, zamanı gelince, büsbütün seküler bir felsefenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur ve bu 'modern' filozoflardan ilki Rene Descartes'dir (doğ. 1596). Herhangi bir dinî hissi ve vahyin imkânına dair inancı olan hiç kimseyi, bir yandan Ortaçağların büyük ilahiyatçıları ile dindar filozofları arasındaki uyum ile diğer yandan da bu yeni felsefe hayrete düşürmez. Bu hakîm bir adam ile zeki bir çocuk arasındaki uyumla karşılaştırılabilir. İslâmî bakış açısından bakılınca, aydınlanmamış bir insan aklının tüm hikmetler ile gök ve yer hakkındaki bütün fikirlerden uzun uzadıya bahsetmeyi arzu etmesinden daha saçma ne olabilir? Hatta Descartes'ın kesin olarak bilinebilecek tek hakikat ve kesin olan diğer şeyleri kurmak için temel olarak ortaya koyduğu 'Cogito ergo sum' (Düşünüyorum, öyleyse varım) ile teklif ettiği şey de buydu. Birisini hatırlıyorum, Descartes'ın, 'Cogitor ergo sum' (Ben düşündüm, öyleyse varım), diğer bir ifadeyle Tanrı beni düşündüğünden ben varım demesinin icab ettiğini ileri sürüyordu.

Descartes'ten itibaren Batı kültürü, hepsinin ötesinde Batı bilimi, İslâm'a hem temelden, hem de şubelerden zıt olan dualist dünya görüşünü miras almıştır. Bu ise (Descartes münhasıran aklî olandan bahsettiği için manevî kavramını kullanmayacağım) maddî olmayan ile maddî olan, görünmeyen ile görülen arasında tümenden bir ayrılmayı ifade etmektedir. Bu [fikir] da kesinlikle, modern aklı işleyen ve çoğunlukla 'bilimsel metod' olarak isimlendirilen şeyin felsefî temeli olan Kartezyen dualizminin kökenidir. Sorulması gereken bir şey de şu: Nasıl oluyor da temelleri böyle şüpheli önermelerde olan bir metod herhangi bir hakikati keşfe götürebiliyor?

Yaygın görüşe ve ders kitaplarına göre Descartes ilk 'büyük Batılı filozof'tur. Ondan sonra gelenler manevî boyutu hesaba katmış olabilir de olmayabilir de ve görüşleri onun görüşlerinden birçok açıdan farklı da olabilir, fakat gerçek şu ki onlar hâlâ tamamıyla seküler, tek boyutlu, ulaştıkları sonuç sebebiyle Vahiyden, zihni ilerlemeden gelen bilginin imkânını dışlayan kimselerdir.

Ve Descartes'ten bir buçuk asır sonra, sözüm ona 'Aydınlanma'ya geliyoruz. Aslında bu, insan aklını ve muhayyilesini gerçekte neyin kararttığını ifade etmek için garip bir terimdir. On sekizinci yüzyıl Fransız filozofları sonunda, sonradan ve hâlâ bâtil inanç olarak isimlendirilen, yani dünya ve insan kaderi hakkındaki dinî anlayışı bir kenara attılar. Rönesans kendine yeten hatta, bir superman insan anlayışını ortaya koymuştu, Aydınlanma ise bu anlayışı insan aklının, her şeyin ölçüsü olarak üstünlüğü şeklindeki kendi mantıkî tatbikine irca etti. İnsanın fikir ve nazariyeleri tamamıyla Vahiyden ayrıldı ve Hakikatin ölçüsü oldu. Batılı akıl hâlâ 'Aydınlanma'nın egemenliği altındadır.

Bütün bunların çoğunlukla dikkat edilmeyen bir yönü daha var ki, o da teori ile pratik arasındaki ayrılıktır. Hristiyan filozoflar, bilgi ve erdemin birlikte hareket etmesi gereken, inanç ile fiilin de birbirlerinden ayrılması mümkün olmayan şeyler olduğuna kesin olarak inanmışlardı. Aydınlanma filozofları ise tamamıyla şahsî ahlâk ve davranışı teorileriyle ilişkilendirmeye ihtiyaç duymayan teorisyenlerdi. Bu husus Aydınlanma'nın temel şahıslarından Jean Jacques Rousseau (doğ. 1712) örneğiyle açıklanabilir. Rousseau, eserlerinde yeni bir çocuk anlayışı, onların değeri ve onlara daha iyi davranma görevi hakkında yeni bir fikir yaymıştır. Kendisi çocuklar hakkında teoriler üretmeyle o kadar meşguldü ki kendi çocuklarıyla ilgilenmekten üşenmiş ve onları bir yetimhaneye göndermiştir.

Birkaç yıl içinde bunu, filozofların fikirlerini uygulamaya geçirme imkânı veren Fransız Devrimi izledi. Bir öğrenciyken gördüğüm derslere ve Batı'da eğitim görmüş diğer öğrencilere tekrar dönecek olsam, Fransız Devrimi, o müthiş zulüm ve yıkıcılığına rağmen sadece artık herhangi yararlı bir işlevi kalmayan ve sırtını sosyal adaletsizliğe dayamış olan aristokrasiye karşı bir devrim olarak görülürdü. Bu son derece parçacı bir görüştür ve temeli gözden kaçırmaktadır. Devrim, her şeyin ötesinde dine karşı yapılmış, yeni bir Tanrı'nın ya da daha doğrusu bir ilâhenin, akıl ilâhesinin adına Tanrı'ya karşı yapılmış devrimdi.

Şu halde akıl bir araçtır ve bizden önceki ile kendisiyle bu dünya üzerindeki hayatımızı idame ettirdiğimiz malzeme üzerinde çalışmamızı sağlayan diğer araçlarla mukayese edilebilir. Ancak rasyonalizm, aklın bir aracın ötesinde olduğunu ilan eden zihnin bir tutumudur, hatta bir dogma olduğunu bile söyleyebilirim. Bu şekliyle akıl bizatihi tüm hakikatleri tespit etme anlamına sahiptir. Burada tuhaf bir mugalata bulunmaktadır. Biz ancak belirlenmiş gerçeklerin ya da her zaman ve her yerde kabul edilen varsayımların temeli üzerinde düşünebilmekteyiz. Eğer gerçekler yanlış anlaşıldıysa ya da kesin olduğuna inanılan varsayımlar sahteysa, istediğin kadar dikkatli ve titiz düşün, sonuçta hatalı olacaktır. Belki bu bağlamda antik Hindu hakîmi Shankara'nın veridiği örneği kullanabilirim. Farzedin ki, diyor, bir adam karanlık bir kulübede oturuyor, elini uzatıyor ve ince bir ip bükümüne dokunuyor. Bunu bir yılana benzetiyor, gerçekten de o şey ona büküm şeklinde bir yılan hissi veriyor. O andan itibaren kaçmak ve yardım için bağırma şeklindeki tamamıyla akla yatkın bir şekilde davranır. Gerçek şu ki orada yılan bulunmamasında ve adamın makul hareketlerinin de gerçeklikle hiç bir alakası yoktur. Aynı şekilde eğer birisi maddi dünyanın tek gerçeklik olduğunu zannederse, ki bu Batı'daki modern insan tarafından yapılan düşüncesiz bir varsayımdır, bu varsayım, üzerinde muhakemede bulunan hiç bir ses yekunünü asla Gerçekliğe götürmez.

Rasyonalizmin zaferi, Avrupa'daki entellektüel önderler ve geçmişteki belli başlı düşüncelerle ilişkili olarak şimdiye kadar tamamlanmıştı, fakat şüphesiz her

medeniyet ve kültürde insan topluluklarının hareket etmesi yavaş, temel dünya görüşlerini değiştirmeleri zordur. Zihinler ve sıradan insanların kalpleri üzerindeki dinin tutamaklığını son olarak kıran şey ise bilim ya da daha doğrusu özellikle tüm gerçekliği matematiksel kavramlara ve kör bir mekanik mekanizmaya indirgeyen materyalistik bilimin ortaya çıkması ve gelişmesidir. Mamafih son darbe, hiç şüphesiz geçen yüzyılın ortalarında yayılan Darwin'in evrim teorisi olmuştur. Bunu sadece 'bilimsel' teori olarak isimlendirmek yanlıştır. O, gözlemlenen gerçekler ve herhangi bir tür deney açısından sağlam temellere sahip olmayan bir mit tabiatından daha da ötedeydi ve hâlâ da böyledir. Bununla beraber, o [evrim teorisi] belirlenmiş gerçekleri bu dünyanın ötesinde bir gerçekliğin olduğuna dair her türlü fikri dışta tutarak açıklamış, zaten tümüyle materyalistik bir kozmos fikriyle belirlenmiş zihinler için ucu bucağı olmayan bir cazibeye sahip olmuş ve olmaya devam eden bir mittir. Tarihin belirli bir anında birisinin böyle bir teori icat etmesi kaçınılmaz idi. Darwin bunu yapan adam oldu. Bu teori hâlâ bilimsel terimlerle tamamen ispatlanmamış, modern zihne egemen olan, zaten ortaya çıkmış olan insanoğlunun ilerlemesi mitini destekleyen bir teoridir.

Bunu, birkaç yıl önce Trinidad'da İngiliz Yabancı Servisi'nde hizmet verirken meydana gelen bir hâdiseyle örnekleyeyim. Diplomatik bir akşam yemeğine davetliydim. Yanımdaki genç bayan, karşımda oturan, İngiliz bir Hristiyan rahiple konuşuyordu. Bayanın insanoğlunun ilerlemesi konusunda tamamen ikna olmadığına dair söylediklerini işittiğimde konuşmalarını yarım yamalak dinliyordum. Rahip bayana son derece kaba ve küçük görerek cevap verdi ki ben de ona şunu söylemekten kendimi alamadım: 'O tamamen haklı! Gerçek ilerleme gibi bir şey yok' Rahip bana döndü, yüzü öfkeyle buruşmuştu ve şöyle dedi: 'Şayet böyle düşünüyor olsaydım, hemen bu gece intihar ederdim!' İntihar müslümanlar için olduğu kadar hristiyanlar için de çok büyük bir günah olduğundan bunun son derece açığa vurucu bir söz olduğunu anladım. İlk anda bunu o derecede anladım ki, ilerlemeye olan inanç dinî inancın yerini almıştı.

Bundan bahsettim çünkü az sayıda müslümanın ve bunların içinden de İslâm'ın 'ilerleyen' bir din olduğunu daima dile getiren çok azının ilerleme mitinin ihtiva ettiği her şeye sımsıkı sarıldığı görülmektedir. Eğer bu doğruysa, en azından Batı kültüründe anlaşıldığı şekliyle, bunu şu takip eder: İçinde bulunduğumuz zamanda biz daha önceki zamanlardaki insanlardan daha akıllı ve daha iyiyiz; bizim dinimizi anlayışımız onlarınkinden daha üstündür. Bu ise köklü bir değişimin yolunu açar ki o da terimin hakikî anlamıyla bidattır. Hristiyan kiliselerine bütünüyle olan şey budur ve bazan bana İslâm'ın da niçin aynı şekilde 'evrilmediği' sorulmaktadır. Çoğu zaman yaptığımız gibi kötü şekilde davrandığımızda, müslümanlar birbirleriyle savaştığı ve birbirlerini zındıklıkla suçladıklarında, ki bu bizim gerilememizin değil, bizim geriliğimizin bir işareti olarak kabul edilmeli, bize karşı iyi niyetli insanlar şöyle derler: 'Şüphesiz anlıyoruz. Siz sadece on beşinci asrınızdasınız. Siz de bizim yaptığımız gibi zaman içinde evrilip olgunlaşacaksınız.'

İlerlemeye olan inanç sorgulanamaz bir dogma olduğundan ve her ne türden olursa olsun ahiret inancı zayıfladığından cennet ve doğrusu anladığımız biçimiyle cehennem kavramlarının yerini, her şeyin gelecekte iyi olacağı, uzun süre sonra ölüp gideceğimiz şeklindeki soğuk inançlar almıştır. Ne yazık ki biz onu göremesek de dünya üzerinde bir cennet zuhur edecek! Bu yanlış inanç uğruna sunakta birçok canlar kurban edilmiştir. Dine en çok karşı olanlar geçmişte dinin ço-

ğu zaman savaşa yol açtığını idda etmişlerdir. Ben henüz ilerleme adına, 'daha iyi bir dünya' yaratma adına kaç milyon erkek, kadın ve çocuğun katledildiğini sayabilmiş herhangi birisinin olduğuna inanmıyorum. Bu yanlış inanç, tatbikine ise Marxizm-Leninizm'de ulaşmıştır.

Gerçek şu ki, Marx'ın zaten bu yüzyılın başlarında modası geçen sahte-bilimsel teorileri, hepimizin bildiği gibi, çok sayıda aydın ve iyi niyetli kimsenin kendilerini ateşli bir inançla bu teorilere adamalarına engel olmamıştır. Bu ise tek başına insanın tüm bağıllığını verebileceği bütüncül bir gerçeğe olan ihtiyacının delilidir. Hatta bu teoriye göre fiiliyata konulup Marxist cennet dünya üzerinde kurulduğunda, bu muhteşem geleceğe oranla insanoğlunun acılarının hiçbir değeri yoktur. İnsan denen mahluk özel ilgileri, âdetleri ve inatçılığıyla bu ütöpik rüyanın hayata geçirilme yolunun önünde durmuştur, ancak dahası onlar insanca şeyler kabul edildi ve âdetâ yolun ortasındaki imha edilmesi ve mezar yığınları şeklinde üzerlerinden geçilmesi gereken engellerdi. Bu, muradlarına ermeye çalıştıklarında tüm ütöpik rüyaların izlediği yoldur. Benim, içinde bulunduğumuz bu devirde Peygamber (s.a.s.) zamanında Medine'de olduğu gibi tam anlamıyla yeniden bir İslâmî toplum yaratmayı hayal eden genç müslümanlarla karşılaştığımda onları bazan korkutmamın sebebi budur. Meğer ki şu anda ve daha sonra, sadece kısa bir süre için bile olsa da bu dünyada mükemmel bir toplum olmaz.

İnsanın temel tabiatı değişmez. Nasıl değişebilir, zira Allah'ın emirleri değişmeye konu değildir. O tabiatın içinde sadece Tanrı'ya imanla doldurulabilecek boş bir yer vardır. İnsanoğlu ne zaman ibadet edilen aşkın ve ötelere gelen, doğrudan bir vahiy tarafından kefil olunan bir varlıktan mahrum kaldıysa/mahrum bırakıldıysa ardından her zaman bu dünyada tapınmayı kendinde toplayabilecek bir şey bulmuştur. Daha önce öne sürdüğüm gibi, bunu biz, yüzyılımızdaki Nazizm de dahil büyük politik hareketlerin belirleyici özelliği olan fanatisizmde görmekteyiz. Bunu ondokuzuncu yüzyılın meşhur bilim adamı Huxley'in, 'bilimin rahipliği' şeklinde tanımladığı şeyi yaratma hırsında da görmekteyiz. Çoğunun Batı'da olmasına mukabil bilimsel gerçeklere ya da gerçek olduğu bildirilen şeylere olan inanç, bizim normal olarak dinî inanç ile elde ettiğimiz özelliklere sahiptir.

Şimdilerde, politik çözümlere olan inanç zayıfladığı gibi modern bilimin reddedilemez gerçeklerine olan inanç da zayıflamaktadır. Bundan dolayı kelimenin tam anlamıyla dinî inanca karşı geniş bir özlem bulunmaktadır. Ancak bu, zorunlu olarak geleneksel din, yani Batı dünyası hakkında konuştuğum için gerçekte Hristiyanlığa dönmeye hazır olma anlamına gelmemektedir. İblis kolay kolay amacından saptırılamaz. Tüm yönlerinden haberdar olmadan şahsî özgürlüğe olan düşkünlük ve hümanizm gereğince nefsin, egonun göklere çıkarılması, geleneksel dini sınırlamaları ve egonun burnunu yere sürmesi sebebiyle nahoş bir şey kılmaktadır. Bu ise yeni dinlerin icat edilmesi için daha kolay, daha az talebkâr ve daha rahattır ve bu nedenle de biz -özellikle de dünyanın Anglo-Saxon kesimi-, gerçek yiyeceklerle değil plastik gıdalarla beslendiği halde bu aç yatıştırma için tasarlanmış bir inanç artışına sahibiz.

Çoğunlukla 'Yeni Çağ' ile ilişkili olan bu inançlar, farklı şekiller almaktadırlar, ancak müşterek olarak bir şeye sahiptirler. Hepsisi aşkın olanı reddetmekte ya da daha doğrusu aşkın bir Gerçekliğin imkânını görmezlikten gelmektedirler. Muhtemelen bunlar daha sonra, 'Dünya İlâhesi'ne iman gibi tabiat dininin bazı türlerinin şeklini almak veya dahası Budizm, Hindu Vedanta, hatta Sufizmden bazı

unsurlar ödünç almak zorunda kalmışlardır. Ödünç alınan bu unsurlar, tabir câize, yatay yani dünyevî düzeye indirilmiş, nefsi göklere çıkararak ve onu olduğu yerde gezip dolaşması konusunda cesaretlendiren doktrinlerle birleştirilmiştir. Hatta bu inançlar, dinî tecrübenin yerini tutacak şeyi cinsellikte arayan erotik mistisizme ait bazı unsurları da içeriyor olabilirler. Bu inançlar Rönesans ve Aydınlanmanın tehlikelerinden kendilerini kurtaramamıştır.

Bugün Batılı insan kim olduğunu ve nereye gittiğini bilmemektedir. Dinî bir kimlik dahi olsa bir kimlik, bir istikamet aramaktadır. Fakat geleneksel dinin bozulması, sıradan erkek ve kadının şaşılacak sùrette bu şekliyle dinden haberdâr olmaması gibi bir duruma yol açmıştır. Ahmak çocuklara dahi saldıracığını beklemediğiniz sözkonusu inançların kendilerinde hiç bir ahmaklık belirtisi olmayan olgun kimselerce benimsenmesinin sebebi de budur.

Bu süreç içinde şimdiye kadar çoğunluk açısından bilime olan inanç, bizzat bilimsel perspektifteki değişiklikler sebebiyle mahiyetinde değişikliğe uğramış olabilse de gerçek anlamda azalmamıştır. Biz bunu 'bilimcilik' olarak isimlendiriyoruz, çünkü gerçekte 'bilinemeyen' hatta ilâhî boyut için yer bırakan bir çok modern fizikçinin bileşik teori ve nazariyelerinin aksine bilimin her şeyi izah edebileceği ve mümkün her soruya cevap verebileceği şeklindeki müphem bir düşünceye dayanmaktadır. Buna 'Bilgi çağı' denmekte, gerçekte ise cehalet çağıdır. Cehalet, yani gerçekten önem taşıyan her şey hakkındaki cehalet. Vahyin ve ötelere kalblerimizde yer eden hakikî Gerçekliğin gözüne ilişme olarak anlaşılmalıyıp öznel bir duygu olarak defedilen aklî sezginin inkârı, modern Batı insanlığını neredeyse hayal edilemeyecek derecede fakirleştirmiştir.

Daha fazla herhangi güvenilir bir rehber yok. Hristiyan kiliseleri insanların ümidini boşa çıkardı, çünkü bizzat kendisi her modern hayalin büyümesine kapılmıştı ve hazır bir şekilde zamanın tüm tehlikelerini içine çekmişti. Bir kenarda durup alternatif ve temelden farklı bakış açıları önereceğine tabir caizse kalabalığın adımlarına uydular. Ekseriya, imanın saçma ve akl-ı selime aykırı olduğu genel görüşünü kabul ettiler ve aklî boyutlarını kaybetmiş oldular. Aynı zamanda cemaatlerini aşkın Gerçeklik ve buradaki kısa süreli varlığımızdan daha iyi ve ebedî olan ahirete iman konusunda ikna etmekten de ümit kestiklerinden, kendilerini neredeyse sadece bu dünya işlerine vermişlerdir.

Ancak modernizm, rasyonalizm ve bilimciliğin tehlikeleri tarafından hasta edilmiş ve bu hayallerden kurtulmak isteyen kimseler için şunu eklemeliyim: bir ev, her zaman ulaşılabilir bir sığınak var: İslâm. Ümmetimizin önderleri ve akıllı kimseleri Hristiyanlığın düştüğü tuzağa düşmese de, modern ve 'ilerleyen' olma arzusu konusunda onların adımlarını izlememeyi ümit etmeliyiz. Allah'a, bizi ne türde olursa olsun hıyanette bulunmaktan koruması için dua etmeliyiz.